

Pohjoismaiden ministerineuvoston vammaisalan yhteistyö 2019

Sisältö

1. Yhteenveto	3
2. Johdanto	4
3. Yhteistyö	4
3.1 Pohjoismaisen hyvinvointikeskuksen vammaisalan työ	4
3.1.1 Vammaisten lasten ja nuorten osallisuus Pohjoismaissa	5
3.1.2 Osallistava työelämä	5
3.1.3 Opiskelijoiden liikkuvuus ja toimintarajoitteet	5
3.1.4 Esteetön suunnittelu, osallisuus ja demokratia	6
3.1.5 Kuurosokeusalan toiminta	6
3.1.6 Tukijärjestelmä järjestöille	6
3.1.7 Vammaisalan tilastot	6
3.2 Vammaisalan pohjoismainen yhteistyöneuvosto	7
3.2.1 Yhteistyöneuvoston kokoukset	7
3.2.2 Disability leadership	8
3.2.3 Tukea ja palveluja keskustassa ja reuna-alueilla	8
3.2.4 Vammaiset lapset ja nuoret	8
3.2.5 Murretaan tabu vammaisten seksuaalisesta häirinnästä	8
3.2.6 Vapaa liikkuvuus	8
3.3 Vammaisalan pohjoismaisen yhteistyön toimintasuunnitelma	8
3.3.1 Ihmisoikeudet	9
3.3.2 Kestävä kehitys	10
3.3.3 Vapaa liikkuvuus	12
3.3.4 Poikkihallinnollinen näkökulma	13
3.3.5 EU ja kansainvälinen yhteistyö	13
4. Tulokset	14

1. Yhteenveto

Sosiaali- ja terveyspolitiikan ministerineuvosto (MR-S) antaa joka toinen vuosi Pohjoismaiden neuvostolle selonteon vammaisalan yhteistyöstä. Ensisijaisia yhteistyön välineitä on kolme:

- Pohjoismainen hyvinvointikeskus (NVC), joka on Pohjoismaiden ministerineuvoston alainen laitos
- Vammaisalan pohjoismainen yhteistyöneuvosto, joka on virallisen pohjoismaisen yhteistyön neuvoa-antava elin
- Pohjoismaiden ministerineuvoston vammaisalan pohjoismaisen yhteistyön toimintasuunnitelma 2018–2022.

Tässä selonteossa kuvaillaan sellaisia ministerineuvoston alaisia toimia, kehittämishankkeita ja aloitteita, joiden tarkoituksena on edistää vammaisten henkilöiden osallistamista pohjoismaisen yhteistyön avulla 1. tammikuuta 2018–30. elokuuta 2019. Selonteko keskittyy kolmeen yhteistyön välineeseen, joiden avulla vammaisalan aloitteita ja tavoitteita pyritään toteuttamaan. Lisäksi esitellään seuraavat tulokset:

- NVC on saanut aikaan hyvää tiedon- ja kokemustenvaihtoa toteuttamalla hanketoimintaa, keräämällä ja työstämällä tietoa sekä edistämällä verkostoja usealla osa-alueella. Vammaisasiota koskeva laajennettu verkkosivusto toimii helposti saatavana tiedonlähteenä alaa koskevissa asioissa.
- Vammaisalan pohjoismainen yhteistyöneuvosto on edistänyt toimintasuunnitelman toimien kehittämistä ja käynnistämistä sekä antanut Ruotsin ja Islannin puheenjohtajakausien painopistealueita koskevia ehdotuksia.
- Useimmat toimintasuunnitelman toimet on käynnistetty. Nykyään muut sektorit vievät eteenpäin ja rahoittavat useampia toimia kuin aikaisemmin, mitä voidaan pitää erittäin myönteisenä kehityksenä.
- Ministerineuvoston sihteeristöön on perustettu uusi verkosto, jonka painopisteenä on vammaisnäkökulman sisällyttäminen kaikkien keskeisten sektorien toimintaan.

2. Johdanto

Vammaispolitiikka on sektorienvälinen ja monitahoinen osa-alue. Pohjoismaiselle yhteistyölle ja tiedon- ja kokemustenvaihdolle on paljon tarvetta, ja erilainen yhteistyö koetaan arviointien mukaan hyödylliseksi. Pohjoismaiden vammaispolitiikka kytkeytyy läheisesti YK:n ihmisoikeuksia koskevien yleissopimusten toteuttamiseen, Agenda 2030:n kestävä kehityksen tavoitteisiin sekä hyvinvointipolitiikkaan, jossa keskeisiä asioita ovat muun muassa osallistava ja kaikille pakollinen koulu, työmarkkinoiden korkea työllisyysaste ja perusteettomien ja eriarvoisten sosioekonomisten olosuhteiden tasoittaminen.

Ihmiset, joilla on erilaisia toimintarajoitteita, jäävät Pohjoismaissa usein yhteiskunnan yhteisöjen ulkopuolelle. Tietyt esteet sulkevat turhaan ulkopuolelle ihmisiä, jotka haluavat ja joilla on oikeus käydä koulua ja elää aktiivista elämää ja joilla on oikeus tehdä työtä samoilla ehdoilla kuin muut. Tämä koskee sekä vammaisia lapsia, nuoria että aikuisia. Huonoimmassa asemassa ovat vammaiset tytöt ja naiset, koska heidän on poikia ja miehiä vaikeampi saada töitä ja pysyä työelämässä ja he ovat vaarassa ajautua köyhyyteen ja joutua kohtaamaan väkivaltaa ja sortoa.

Pohjoismaisen vammaisalan yhteistyön tulee toimia tehokkaana välineenä, jolla edistetään vammaisten henkilöiden osallistamista parantamalla pohjoismaista tiedonvaihtoa ja vahvistamalla yhteistyötä vammaispoliittisissa kysymyksissä.

Pohjoismaisen yhteistyön avulla näkyvöitetään sitä hyötyä ja arvoa, joka osallistavalla yhteiskunnalla ja esteettömiksi suunnitelluilla digitaalisilla ja fyysisillä ympäristöillä on. Esteetön suunnittelu johtaa älykkääseen ja toimivaan yhteiskuntasuunnitteluun, joka edistää kasvua ja taloutta sekä hyvinvointijärjestelmän että elinkeinoelämän kannalta.

3. Yhteistyö

3.1 Pohjoismaisen hyvinvointikeskuksen vammaisalan työ

Pohjoismaisen hyvinvointikeskuksen (NVC) tehtävänä on auttaa ministerineuvostoa (MR-S) toteuttamaan pohjoismaisia aloitteita sosiaali- ja kansanterveysalalla. Laitosta ohjallaan ennen kaikkea strategisella toimeksiannolla ja ohjauskirjeellä.

Vammaisala on yksi NVC:n painopistealueista. Laitoksen tulee muun muassa edesauttaa vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan YK:n yleissopimuksen (CRPD) toteutumista maissa sekä pyrkiä kohti kestävämpää esteettömästi suunniteltua yhteiskuntaa.

Vammaispolitiikka on sektorienvälinen ja monitahoinen osa-alue, ja tiedon- ja kokemustenvaihdolle ei ole vain paljon tarvetta, vaan arviointien mukaan siitä koetaan myös olevan suurta hyötyä Pohjoismaissa. NVC koordinoi ja johtaa hankkeita, suunnittelee ja toteuttaa seminaareja ja muita tapahtumia, laatii raportteja ja välittää tietoa eri tavoin. NVC:n tärkeisiin tehtäviin kuuluu

- tuntea keskeiset kansalliset ja kansainväliset toimijat
- koordinoi ja johtaa hankkeita
- välittää kontakteja
- edistää verkostoitumisen kautta tiedon- ja kokemustenvaihtoa.

Jotta asiantuntijoiden ja muiden kiinnostuneiden olisi helpompaa löytää tietoa ja hyviä esimerkkejä osallistamisesta, NVC on myös lisännyt vammaisalan yhteistyötä koskevaa tietoa verkkosivuillaan nordicwelfare.org/funktionshinder. Verkkosivuilla on myös maiden YK:n kanssa käymiä vuoropuheluja

CRPD:n toteuttamisesta, mukaan lukien kansalaisyhteiskunnan vaihtoehtoiset raportit. Sivusto on luettavissa usealla kielellä ja sitä päivitetään jatkuvasti.

NVC:ssä työskentelee vammaisasioiden parissa kolme vanhempaa erityisasiantuntijaa/projektipäällikköä, joista kaksi on kokonaisessa ja yksi puoliaikaisessa virassa. Työtapa on usein sektorienvälinen, mikä edistää eri osa-alueiden – esimerkiksi vammaiskysymykset, lapset ja nuoret, teknologia ja vanhuspolitiikka – välistä yhteistyötä. Yksi NVC:n tärkeistä tehtävistä on toimia vammaisalan pohjoismaisen yhteistyöneuvoston sihteeristönä, ks. 3.2.

Lisätietoa vammaisalasta löytyy NVC:n verkkosivuilta <https://nordicwelfare.org/fi/vammaiskysymykset/>.

Seuraavassa esitellään NVC:n toimintaan kuuluvia ajankohtaisia hankkeita ja toimia.

3.1.1 Vammaisten lasten ja nuorten osallisuus Pohjoismaissa

Lasten ja nuorten osallisuus ja oikeudet on pohjoismaisessa yhteistyössä priorisoitu aihe. Pohjoismaiden ministerineuvoston lapsi- ja nuorisoyhteistyön komitea (NORDBUK) rahoittaa yhdessä NVC:n kanssa hanketta, jossa vahvistetaan pohjoismaista tiedon- ja kokemustenvaihtoa vammaisten lasten ja nuorten osallisuudesta. Hanke sisältyy ministerineuvoston toimintasuunnitelmaan ja sitä kuvaillaan tarkemmin tässä selonteossa, ks. 3.3.1.

Lisätietoja löytyy osoitteesta <https://nordicwelfare.org/fi/projekt/barn-unga-och-delaktighet/>.

3.1.2 Osallistava työelämä

Korkea työllisyysaste on pohjoismaisen hyvinvointipolitiikan kulmakivi. Vaikka monet vammaiset, varsinkin nuoret aikuiset, ovatkin työkykyisiä, he ovat silti työmarkkinoiden ulkopuolella. NVC järjesti joulukuussa 2018 Uppsalassa pohjoismaisen asiantuntijaseminaarin osallistavasta työelämästä. Seminaarissa korostettiin työnantajan roolia osallistamisessa. Elinkeinoelämän etujärjestöt kolmesta maasta osallistuivat tapahtumaan yhdessä tutkijoiden ja vammaisjärjestöjen edustajien kanssa. Seminaarin sisältö esitellään vuonna 2019 webinaarissa ja sitä koskeva kirjallinen raportti julkaistaan NVC:n työmarkkinoita ja vammaisuutta käsittelevällä teemasivulla.

Työelämäalan virkamieskomitean (ÄK-A) työmarkkinajaosto myönsi elokuussa 2019 varoja osallistavan työelämän hankkeeseen, jonka NVC tulee toteuttamaan. Tavoitteena on koota uutta tietoa ja esimerkkejä työmarkkinoille osallistamisen hyvistä käytännöistä keskittyen erityisesti teknologisiin ratkaisuihin. Hanke sisältyy ministerineuvoston toimintasuunnitelmaan, ks. 3.3.2.

Lisätietoja löytyy osoitteesta <https://nordicwelfare.org/fi/projekt/arbetsmarknad-och-funktionshinder/>.

3.1.3 Opiskelijoiden liikkuvuus ja toimintarajoitteet

Vammaisilla korkea-asteen opiskelijoilla tulee olla samat mahdollisuudet ulkomailla opiskeluun kuin muilla, mutta he osallistuvat paljon harvemmin kansainvälisiin opiskelijavaihtoihin. NVC toteuttaa seminaarikiertueen, jonka aiheena on kyseisen ryhmän liikkuvuuden edistäminen. Koulutus- ja tutkimusalan virkamieskomitea (ÄK-U) rahoittaa hanketta, joka sisältyy ministerineuvoston toimintasuunnitelmaan, ks. 3.3.3.

3.1.4 Esteetön suunnittelu, osallisuus ja demokratia

Agenda 2030:n kestävyystavoitteet ulottuvat vammaisiin henkilöihin. NVC koordinoi hanketta, jossa kartoitetaan ja edesautetaan agendan tiettyjen alatavoitteiden toteuttamista. Yhteistyöministerit (MR-SAM) ja MR-S rahoittavat hanketta, joka sisältyy ministerineuvoston toimintasuunnitelmaan, ks. 3.3.2.

Lisätietoja on osoitteessa <https://nordicwelfare.org/projekt/universell-utformning-delaktighet-demokrati>

3.1.5 Kuurosokeusalan toiminta

Kuurosokeita on vähän ja heidän tuen tarpeensa on laaja ja monimutkainen. Kuurosokeusallalla on hyvin harvoja asiantuntijoita, minkä vuoksi käytännön työntekijät tarvitsevat kipeästi laadukasta tietoa ja osaamista. Siksi kuurosokeusalan pohjoismaisesta yhteistyöstä on erittäin paljon hyötyä. NVC edistää kuurosokeiden henkilöiden mahdollisuutta osallistua yhteiskuntaan. Työ kohdistuu käytännön työntekijöihin, asiantuntijoihin sekä toiminnanjohtajiin alueilla, kunnissa ja organisaatioissa. NVC muun muassa koordinoi neljää pohjoismaista verkostoa, joissa maiden asiantuntijat ja käytännön työntekijät kehittävät alan osaamista. NVC:llä on kursseja, digitaalista aineistoa, seminaareja, julkaisuja ja muita toimenpiteitä, joita käytännön työntekijät ja asiantuntijat voivat hyödyntää ja joiden avulla luodaan hyvät edellytykset kuurosokeusalan osaamisen kehittämiseksi.

NVC koordinoi useita eri aiheiden parissa toimivia työryhmiä ja järjestää kerran vuodessa kuurosokeusalan pohjoismaisen johtajafoorumin, jonka avulla työ jalkautetaan ja sen laatu varmistetaan.

Edesauttaakseen tiedonjakoa NVC julkaisee pohjoismaista uutislehteä kuurosokeudesta ja viestii aiheesta myös Facebookin kautta osoitteessa facebook.com/dovblind/. Vuonna 2019 julkaistiin taktiilin kielen kehitystä käsittelevä kirja [If you can see it, you can support it](#). Julkaisu löytyy skandinaavisilla kielillä ja englanniksi.

Lisää tietoa ja julkaisuja löytyy osoitteesta <https://nordicwelfare.org/fi/vammaiskysymykset/kuurosokeusala/>.

3.1.6 Tukijärjestelmä järjestöille

NVC edistää ja tukee vammaisalan kansalaisjärjestöjen välistä pohjoismaista yhteistyötä myöntämällä siihen taloudellista tukea. NVC myöntää vuosittain runsaat puolitoista miljoonaa Ruotsin kruunua pohjoismaisen vammaisalan yhteistyön edistämiseen. Tukijärjestelmän tarkoituksena on antaa Pohjoismaiden vammaisjärjestöille mahdollisuus tavata, tehdä yhteistyötä ja kehittää hankkeita yhdessä. Vaatimuksena on, että toiminta jollain tavalla edistää vammaisten henkilöiden etuja ja asioita yhteiskunnassa. Varoja myönnetään hankkeille, jotka liittyvät ministerineuvoston vammaisalan yhteistyön toimintasuunnitelman painopistealueeseen, CRPD:hen tai Agenda 2030:een.

Lisätietoja löytyy osoitteesta <https://nordicwelfare.org/fi/vammaiskysymykset/the-funding-scheme/>.

3.1.7 Vammaisalan tilastot

Vammaisalalla tarvitaan enemmän ja paremmin vertailtavissa olevia pohjoismaisia tilastoja. NVC käynnisti vuonna 2017 hankkeen, jonka avulla kartoitetaan mahdollisuudet löytää ja koota kansallisia tilastoja, jotta voidaan niiden avulla tunnistaa yhteiset, pohjoismaiset indikaattorit CRPD:n toteuttamiseksi. Hankkeen ensimmäinen vaihe oli 2017–2018 ja se jatkuu syksyllä 2019.

Lisätietoja löytyy osoitteesta <https://nordicwelfare.org/projekt/nordiskfunktionshindersstatistik/>

3.2 Vammaisalan pohjoismainen yhteistyöneuvosto

Yhteistyöneuvoston toimeksianto on voimassa 1. tammikuuta 2018–31. joulukuuta 2022. Päätöksen toimeksiannosta teki MR-S, mutta yhteistyöneuvoston työ kattaa kaikki keskeiset sektorit. Vammaisalan yhteistyöneuvostoon kuuluu hallitusten ja etujärjestöjen nimeämiä asiantuntijoita koko Pohjolasta. Yhteistyöneuvoston kokoonpano perustuu YK:n vammaisten oikeuksia koskevan yleissopimuksen (CRPD) periaatteeseen ”ei mitään meistä ilman meitä”. Vammaisten itsensä tai heitä edustavien järjestöjen tulee olla mukana heitä koskevissa prosesseissa ja päätöksissä.

Yhteistyöneuvoston tehtävänä on edistää ministerineuvoston toimintasuunnitelman toimien kehittämistä ja toteuttamista sekä seurata niitä ja viedä niitä eteenpäin. Toteuttaakseen tätä tehokkaasti jäsenet ovat muun muassa järjestäytyneet toimintasuunnitelman toimiin kytkettyihin eturyhmiin.

NVC toimii yhteistyöneuvoston sihteeristönä ja virallisen pohjoismaisen yhteistyön resurssina tällä osa-alueella.

Vuosina 2018 ja 2019 yhteistyöneuvosto on keskittynyt toimintansa käynnistämiseen uuden toimeksiannon mukaisesti.

Lisätietoja löytyy osoitteesta <https://nordicwelfare.org/fi/vammaiskysymykset/funktionshindersradet/>.

Seuraavassa esitellään yhteistyöneuvoston toimia ja aloitteita.

3.2.1 Yhteistyöneuvoston kokoukset

Toimeksiannon mukaisesti yhteistyöneuvoston tulee kokoontua vähintään kaksi kertaa vuodessa.

Ensimmäinen kokous järjestettiin 29.–31. toukokuuta 2018 Tukholmassa vammaisalan johtajien kansainvälisen verkostokokouksen yhteydessä. (Yhteistyöneuvoston jäsenet osallistuivat myös *Independent Living* -kansanliikkeen järjestämään pohjoismaiseen konferenssiin syrjintälakien käytöstä muutostyökaluina.) Toinen kokous pidettiin 22.–24. elokuuta 2018 Grönlannin Sisimiutissa. (Kokouksen yhteydessä järjestettiin seminaari YK:n vammaisten oikeuksia koskevan yleissopimuksen toteutumisen raportoimisesta YK:lle.) Grönlantilaiset kansalaisjärjestöt osallistuivat ensimmäistä kertaa ministerineuvoston alaiseen pohjoismaiseen vammaispoliittiseen kokoukseen. Sisimiutissa järjestettiin myös seminaari tuesta ja palveluista harvaan asutuilla alueilla, ks. 3.2.3.

Yhteistyöneuvosto kokoontui 27.–29. maaliskuuta 2019 Reykjavikissa pohjoismaisen huippukokouksen ja lasten ja nuorten mielenterveyttä koulussa käsittelevän konferenssin yhteydessä. Vuoden toinen kokous pidetään 28.–30. lokakuuta Tukholmassa Pohjoismaiden neuvoston istunnon yhteydessä.

Yhteistyöneuvostolla on oikeus tehdä omia aloitteita. Seuraavassa esitellään yhteistyöneuvoston toimia ja teemoja vuosilta 2018 ja 2019.

3.2.2 Disability leadership

Yhteistyöneuvoston toukokuussa 2018 Tukholmassa järjestetyn kokouksen yhteydessä jäsenet osallistuivat kansainväliseen verkostokokoukseen *International Initiative for Disability leadership* (IIDL). Kokoukseen osallistui 500 johtajaa toimipisteistä, joiden tavoitteena on osallistaminen mielenterveyden ja toimintarajoitteiden näkökulmasta. Yhteistyöneuvoston jäsenet osallistuivat muun muassa pohjoismaiseen paneeliin. IIDL:ssä ollaan hyvin kiinnostuneita pohjoismaisesta vammaisalan yhteistyöstä ja Pohjoismaiden tilanteesta, ja yhteistyö jatkuu. Syyskuussa 2019 yhteistyöneuvosto on jäseniä osallistuu IIDL:n verkostokokoukseen Washingtonissa, sielläkin osallistutaan pohjoismaiseen paneeliin.

3.2.3 Tukea ja palveluja keskustassa ja reuna-alueilla

Sisimiutissa 2018 järjestetyn kokouksen yhteydessä toteutettiin seminaari, jonka tavoitteena oli kiinnittää huomio vammaisten henkilöiden tuen ja palvelujen tarpeeseen harvaan asutuilla alueilla ja tuoda esiin hyviä esimerkkejä.

Lisätietoa seminaarista: <https://nordicwelfare.org/evenemang/stod-och-service-utifran-behov-och-rattigheter-oavsett-var-man-bor/>.

3.2.4 Vammaiset lapset ja nuoret

Vuonna 2019 yhteistyöneuvoston painopisteessä on lasten ja nuorten mielenterveys koulussa, joka on Islannin puheenjohtajakauden teema. Yhteistyöneuvoston kokouksessa Reykjavikissa jäsenet esittelivät vammaisten lasten ja nuorten mielenterveyttä koskevaa tietoa, linjauksia ja käytännön esimerkkejä.

3.2.5 Murretaan tabu vammaisten seksuaalisesta häirinnästä

Yhteistyöneuvosto on antanut sisältöä Islannin puheenjohtajakauden konferenssiin "2 vuotta #metoon jälkeen". Konferenssissa käsitellään muun muassa vammaisiin kohdistuvaa sukupuoleen perustuvaa väkivaltaa ja häirintää.

3.2.6 Vapaa liikkuvuus

Yhteistyöneuvoston tehtävänä on kiinnittää huomio vammaisnäkökulmaan niissä rakenteissa ja niiden toimijoiden keskuudessa, jotka työskentelevät rajaesteiden parissa ja edistävät vapaata liikkuvuutta Pohjoismaissa (vrt. toimintasuunnitelman kohta 3.1). Yhteistyöneuvosto seuraa muun muassa pohjoismaisen sosiaalipalvelusopimuksen tarkistustyötä. Lisäksi se seuraa vuodelta 2012 peräisin olevan sosiaali- ja työmarkkina-alan rajaesteraportin asioita ja pitää yhteyttä rajaesteneuvoston sihteeristöön sekä Info Pohjola -neuvontapalveluun. Vuosina 2019–2020 kiinnitetään erityisesti huomiota liikkuvuuteen ja viittomakieleen, mikä sisältyy myös ministerineuvoston liikkuvuusohjelmaan, ks. 3.3.3.

Lisätietoja on osoitteessa <https://nordicwelfare.org/fi/projekt/fri-rorlighet-och-funktionshinder/>.

3.3 Vammaisalan pohjoismaisen yhteistyön toimintasuunnitelma

Pohjoismaiden ministerineuvoston vammaisalan pohjoismaisen yhteistyön toimintasuunnitelma 2018–2022 sisältää kolme painopistealuetta: ihmisoikeudet, kestävä kehitys ja vapaa liikkuvuus. Jokaisella painopistealueella on kolme toimea. Toimintasuunnitelma on sektorienvälinen ja toimet ovat eri tyyppisiä. Toimintasuunnitelman ja siinä olevan yhdeksän toimen tavoitteena on edistää vammaisten henkilöiden osallistamista parantamalla pohjoismaista tiedonvaihtoa ja vahvistamalla yhteistyötä vammaispoliittisissa kysymyksissä. Tämä toteutetaan pääasiassa siten, että luodaan edellytyksiä

kokemustenvaihdolle, osaamisen ylläpitämiselle ja menetelmien kehittämiseksi vammaisten henkilöiden osallistamiseksi tietyillä strategisilla osa-alueilla ja valikoiduissa yhteyksissä. Toinen tärkeä osa-alue on lisätä tietoisuutta vammaisnäkökulmasta Pohjoismaiden ministerineuvoston ja Pohjoismaiden neuvoston keskeisissä toiminnoissa. Toimintasuunnitelma hyväksyttiin huhtikuussa 2018, minkä jälkeen kahdeksan toimea yhdeksästä on käynnistetty.

Toimintasuunnitelma löytyy osoitteesta <https://www.norden.org/fi/publication/vammaisalan-pohjoismaisen-yhteistyön-toimintasuunnitelma-2018-2022>.

3.3.1 Ihmisoikeudet

Ihmisoikeuksia koskevalla painopistealueella yhteistyö koskee ensisijaisesti YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen (CRPD) kansallisen täytäntöönpanon tukemista ja vahvistamista. Kaikki Pohjoismaat ovat ratifioineet yleissopimuksen. Lisäksi on kyse YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksesta sekä Pohjoismaiden alkuperäisasukkaiden, saamelaiden ja inuiittien oikeuksista.

Toimenpiteitä, joilla vahvistetaan CRPD:n toteuttamista

Pohjoismaisella hyvinvointikeskuksella on useita toimenpiteitä, joilla pyritään vahvistamaan CRPD:n toteuttamista (ks. NVC:n toimintaa koskeva luku 3.1). Ministerineuvosto on lisännyt alaa koskevaa viestintäänsä verkko-osoitteessa [norden.org](https://www.norden.org) olevan uuden tiedotussivustonsa kautta. Kesäkuussa 2019 järjestettiin yhdessä Ruotsin kanssa pohjoismainen oheistapahtuma lasten osallistavasta koulutuksesta CRPD:n osapuolten kokouksen yhteydessä New Yorkissa, ks. 3.3.5.

Tallenne oheistapahtumasta: <https://www.youtube.com/watch?v=8Xdztp-Hyjs>.

Vammaiset lapset ja nuoret

Vammaiset lapset ja nuoret eivät ole täysin osallisia tai samoilla ehdoilla osallistettuja kuin Pohjoismaiden muut lapset ja nuoret. Koko Pohjolan alueelta puuttuu tarpeeksi hyviä menetelmiä vammaisten lasten ja nuorten osallistamiseksi päätöksiin, jotka vaikuttavat heidän elinoloihinsa. Lisäksi tiettyjen vammaisryhmien lapsilla ja nuorilla on heikompi terveys kuin muilla. Syynä on muun muassa se, että lapsille tärkeitä ympäristöjä ei ole tarpeeksi saatavilla eikä keskeisillä henkilöillä ole tarpeeksi sellaista osaamista, joka on osallisuuden mahdollistamisen kannalta oleellista. Pohjoismaiden ministerineuvostolla on poikkihallinnollinen strategia *Lapset ja nuoret Pohjolassa*, jonka toteuttamista tämä hanke edesauttaa. Kun vammaisten lasten ja nuorten parempaa osallisuutta ja osallistamista työstetään pohjoismaisella tasolla, maat pystyvät paremmin vastaamaan sekä lapsen oikeuksien yleissopimuksen (CRC) että CRPD:n vaatimuksiin. NVC toteuttaa hankkeen pohjoismaisen lapsi- ja nuorisoyhteistyön komitean (NORDBUK) taloudellisella tuella sekä vuoropuhelussa vammaisalan pohjoismaisen yhteistyöneuvoston kanssa.

Maiden raportoinneista YK:lle tehdään yhteenveto sekä CRPD:n että CRC:n osalta. Asiantuntijaryhmän tuella kartoitetaan ne toimijat, jotka ovat vastuussa osallisuuden edistämisestä. Odotettu tulos on se, että saadaan esimerkkejä menetelmistä ja käytännöistä, joilla vammaisten lasten ja nuorten osallisuutta voidaan lisätä. Asiantuntijaryhmä edesauttaa myös lasten ja nuorten näkökulman sisällyttämisessä pohjoismaiseen vammaisalan yhteistyöhön yleisesti. Kokonaistavoitteena on lisäksi vahvistaa lasten ja nuorten oikeuksia ja osallisuutta yhteiskunnassa.

Lisätietoja löytyy osoitteesta <https://nordicwelfare.org/fi/projekt/barn-unga-och-delaktighet/>.

Alkuperäiskansat ja toimintarajoitteet

Tätä hanketta ei ole vielä käynnistetty. NVC ja ministerineuvoston sihteeristö palaavat asiaan sen jatkokäsittelystä.

3.3.2 Kestävä kehitys

Tämän osa-alueen toimet yhdistetään ministerineuvoston kestäväen kehityksen strategiaan ”Hyvä elämä kestävässä Pohjolassa”, YK:n Agenda 2030:n kestäväen kehityksen 17 tavoitteeseen sekä ministerineuvoston useiden sektorien yhteistyöohjelmiin.

Vammaisnäkökulman sisällyttäminen Pohjoismaiden ministerineuvoston eri sektorien toimintaan

Pohjoismaiden ministerineuvosto pyrkii muiden pohjoismaisten yhteistyöelinten tavoin näyttämään hyvää esimerkkiä siitä, miten vammaisnäkökulma voidaan sisällyttää kaikkiin keskeisiin politiikan aloihin ja kaikkeen toimintaan. Vuonna 2019 tätä työtä varten perustettiin sisäinen verkosto. Verkostoon kuuluu vanhempi erityisasiantuntija tai erityisasiantuntija kultakin sektorilta ja viestintäosastolta. Heidän tulee välittää tietoa ja lisätä tietoisuutta vammaisasioista ja esteettömyydestä. Verkostoa koordinoi ministerineuvoston sihteeristön Osaaminen ja hyvinvointi -osasto. Osasto tiedottaa vammaisnäkökulmasta ja tekee sen sisällyttämistä koskevan seurannan suhteen yhteistyötä yhteistyöneuvoston sihteeristön kanssa, joka puolestaan sijaitsee Pohjoismaisessa hyvinvointikeskuksessa. Verkosto kokoontuu kolmesta neljään kertaa vuodessa.

MR-S:n antamassa toimeksiannossa yhteistyöneuvoston tehtävänä on seurata vuosittain vammaisnäkökulman sisällyttämisen toteutumista ministerineuvoston toiminnassa. NVC tekee työn seurantaan käyden vuoropuhelua sisäisen verkoston yhteyshenkilöiden kanssa. Raportointi sisältyy NVC:n vuosikertomukseen yhteistyöneuvoston työstä ja toimintasuunnitelman toteutumisen tilanteesta. Vuosikertomuksesta keskustellaan sosiaali- ja terveystieteiden virkamieskomitean (ÄK-S) syyskokouksessa, ja joka toinen vuosi ministerineuvosto antaa Pohjoismaiden neuvostolle selonteon vammaisalan yhteistyöstä.

Seuranta tehdään seuraavilla ministerineuvoston sektoreilla ja politiikan aloilla:

- Yleinen pohjoismainen yhteistyöpolitiikka yhteistyöministerien alaisuudessa (MR-SAM). Tähän osa-alueeseen kuuluvat rajaesteyhteistyö, lasten ja nuorten oikeudet ja kansainvälinen yhteistyö mukaan lukien arktinen yhteistyö, Pohjoismaiden ja Baltian maiden sekä Pohjoismaiden ja Venäjän välinen yhteistyö.
- Sosiaali- ja terveystieteiden politiikka
- Työelämä
- Koulutus- ja tutkimuspolitiikka
- Tasa-arvo
- Kulttuuri
- Digitalisaatio
- Aluepolitiikka
- Elinkeinopolitiikka
- Oikeusalan yhteistyö
- Talouspolitiikka
- Kotouttaminen

Ministerineuvoston sihteeristön työhön osallistuu myös viestintäosasto, joka vastaa pohjoismaisen yhteistyön verkkosivuista, julkaisuista jne.

Seuranta kattaa 17 politiikan ja toiminnan alaa, joita verkosto edustaa. Useimmilla politiikan aloilla tehdään toimenpiteitä, jotka eri tavoin ottavat huomioon vammaisten henkilöiden osallistamisen ja edistävät sen edellytyksiä, varsinkin esteettömyyden ja esteettömän suunnittelun parissa tehtävän yhteistyön avulla. Suurimmalla osalla seuratuista politiikan/toiminnan aloista vammaisuus/esteettömyys ja/tai esteetön suunnittelu sisältyy sektorien ohjausasiakirjoihin jne. Sen lisäksi lähes kaikilla politiikan ja toiminnan aloilla rahoitetaan erilaisia hankkeita, kokouksia tai toimenpiteitä, joilla pyritään edistämään osallistamista.

Lisätietoja löytyy osoitteesta <https://nordicwelfare.org/fi/vammaiskysymykset/funktionshindersradet/>.

Esteetön suunnittelu, osallisuus ja demokratia

Hankkeen tarkoituksena on edistää kokemusten- ja tiedonvaihtoa Agenda 2030:n viiden alatavoitteen pohjalta. Tätä tehdään luomalla verkostoja, keräämällä tietoa ja hyviä esimerkkejä Agenda 2030:n toteuttamisesta sekä etsimällä pohjoismaisen yhteistyön muotoja, joilla toteuttamista voidaan tukea. Perustetaan viisi pohjoismaista verkostoa, joita koordinoivat maiden kansalliset viranomaiset. Vammaisia edustavat kansalaisjärjestöt tullaan osallistamaan hankkeeseen sen kaikissa vaiheissa. Verkostot tulevat työstämään aiheita, jotka liittyvät Agenda 2030:n seuraaviin alatavoitteisiin:

- Alatavoite 10.2: Demokratia edellyttää osallisuutta ja osallisuus edellyttää esteetöntä suunnittelua
- Alatavoite 11.2: Esteettömästi suunnitellut matkustusketjut Pohjoismaiden kansalaisille ja Pohjoismaissa vieraileville
- Alatavoite 11.3: Älykkäät kaupungit ovat esteettömästi suunniteltuja kaupunkeja
- Alatavoite 16.7: Miten osallistavia Pohjoismaiden julkiset poliittiset järjestelmät ovat?
- Alatavoite 17.7: Osallistamalla käyttäjät ja käymällä vuoropuhelua kansalaisten kanssa saadaan aikaan kaikille parempia ratkaisuja

NVC koordinoi hanketta, joka toteutetaan tiiviissä vuoropuhelussa vammaisia edustavien järjestöjen ja muiden keskeisten toimijoiden kanssa. Suuria vammaisryhmiä (näkö, kuulo, liikunta ja kognitio) edustavat organisaatiot tullaan ottamaan mukaan. Hankkeen viiteryhmänä toimii nuorten paneeli.

Lisätietoja on osoitteessa: <https://nordicwelfare.org/projekt/universell-utformning-delaktighet-demokrati>.

Osallistava työelämä Pohjoismaissa

Kaikissa Pohjoismaissa suuri osa vammaisista on työttömänä, vaikka toimintarajoite ei välttämättä aiheuta alentunutta työkykyä. Sekä CRPD että Agenda 2030 velvoittavat Pohjoismaat tasoittamaan eroja vammaisten ja muiden henkilöiden sekä miesten ja naisten välillä. Tätä hanketta rahoittaa työmarkkinasektori ja sen toteuttaa NVC. On saatava uutta tietoa, jotta voidaan tutkia, missä määrin digitalisointi ja uusi teknologia ja innovaatiot voivat luoda uusia mahdollisuuksia vammaisille työmarkkinoilla.

Hanke on erityisen keskeinen Agenda 2030:n toteuttamiseksi ajatellen tavoitteita 8 (ihmisarvoista työtä ja talouskasvua), 9 (kestävää teollisuutta, innovaatioita ja infrastruktuureja), 5 (sukupuolten tasa-arvo) ja

10 (eriarvoisuuden vähentäminen). Hankkeella on erityinen merkitys naisten ja miesten tasa-arvolle. Painopisteessä tulee olemaan nuorisonäkökulma sekä nuorten osallistaminen.

Lisätietoja löytyy osoitteesta <https://nordicwelfare.org/fi/projekt/arbetsmarknad-och-funktionshinder/>.

3.3.3 Vapaa liikkuvuus

Tällä painopistealueella toteutetaan toimia, joilla pyritään edistämään vammaisten henkilöiden liikkuvuutta samoilla ehdoilla muiden kanssa.

Vammaisnäkökulma pohjoismaisessa rajaesteyhteistyössä

Vapaan liikkuvuuden edistäminen on pohjoismaisen yhteistyön kulmakivi. Tämän työn puitteissa otetaan tarkastelun kohteiksi sellaisia osa-alueita, joilla rajaesteyhteistyö edistää myös niiden henkilöiden liikkuvuutta, joilla on erityinen tarve esteettömyyteen. Vapaan liikkuvuuden edistämisestä vastaavien toimijoiden tietämystä toimintarajoitteista on parannettava. Viime toimintasuunnitelmakaudesta lähtien on käyty hyvää vuoropuhelua yhteistyöneuvoston, NVC:n ja rajaestasioista vastaavien toimijoiden, kuten rajaesteneuvoston ja Info Pohjolan kesken.

Suunnitteilla on seminaari viittomakielestä ja liikkuvuudesta sekä raportti, jossa kuvaillaan vammaisten liikkuvuutta edistäviä asioita. Työn toteuttaa NVC, ja sen odotetaan käynnistyvän vuoden 2019 aikana.

Lisätietoja on osoitteessa <https://nordicwelfare.org/fi/projekt/fri-rorlighet-och-funktionshinder/>.

Seminaarikiertue opiskelijoiden liikkuvuudesta ja toimintarajoitteista

Vammaiset korkea-asteen opiskelijat haluavat ja heillä on samat oikeudet opiskella ulkomailla kuin muillakin opiskelijoilla, mutta he käyttävät mahdollisuutta paljon vähemmän. Koulutus- ja tutkimusalan virkamieskomitea (ÅK-U) pyrkii edistämään tämän ryhmän liikkuvuutta ja rahoittaa hankkeen, jonka puitteissa järjestetään pohjoismainen seminaari seitsemässä Pohjolan kaupungissa (Tukholma, Reykjavik, Odense, Espoo, Maarianhamina, Tórshavn, Oslo). Seminaareissa esitellään raportin *Equity in student mobility in higher education in the Nordic region* tulokset ja keskustellaan niistä. Raportti on *Nordic Network of Disability Coordinators* (NNDC) -verkoston samannimisen hankkeen tulos. Raportissa kuvaillaan vammaisten korkea-asteen opiskelijoiden tilannetta, heidän edellytyksiään opiskella ulkomailla, tukijärjestelmiä sekä liikkuvuutta haittaavia ja edistäviä tekijöitä.

Keväällä 2018 tuotettiin lisäksi kaksi tiedotuselokuvaa sekä hankesivusto, joka julkaistiin NVC:n verkkosivuilla. Seminaarikiertueen jälkeen laaditaan raportti, johon tulee ehdotuksia pohjoismaisen yhteistyön jatkamisesta, jotta saataisiin lisää vammaisia opiskelijoita suorittamaan opintonsa toisessa Pohjoismaassa.

Lisätietoja hankkeesta on osoitteessa <https://nordicwelfare.org/fi/projekt/student-mobility/>.

Kaupunkisuunnittelu alueellisesta näkökulmasta

Miten Pohjoismaiden kaupungit järjestävät julkisen liikenteen ratkaisuja, yleisiä tiloja ja suunnitteluprosesseja, joiden lähtökohtana on vammaisten henkilöiden etu? Mitä tarkoittaa, että suunnitellaan osallistava kaupunki kiinnittäen erityishuomiota vammaisuuteen? Näitä asioita käsitellään hankkeessa *Planning and designing the inclusive smart city*, jonka toteuttaa ministerineuvoston alainen NordRegio vuoropuhelussa NVC:n kanssa. Hankkeen rahoittaa aluepolitiikan sektori, aluepolitiikan virkamieskomitea (ÅK-R). Yhteistyöneuvosto avustaa hanketta keskeisillä kansallisilla yhteyshenkilöillä. Hankkeessa paneudutaan sosiaalisen kestävyuden huomioonottamiseen suunnittelussa ja osallistavaan

kaupunkiin tutkimalla esteettömän suunnittelun, saavutettavuuden ja vammaisuuden huomioivia kaupunkisuunnittelustrategioita.

Lisätietoja on osoitteessa <https://www.nordregio.org/research/planning-and-designing-the-inclusive-smart-city/>.

3.3.4 Poikkihallinnollinen näkökulma

NVC pitää strategisen toimeksiantonsa mukaisesti silmällä tasa-arvonäkökulmaa sekä lasten ja nuorten näkökulman sisällyttämistä vammaisalan toimintaan. Sukupuolten väliseen tasapainoon pyritään asiantuntijaryhmien kokoonpanoissa, seminaarien puhujien valinnassa ja rekrytointien yhteydessä. Lisäksi laaditaan säännöllisesti tasa-arvoanalyyskejä. Yhteistyöneuvosto huolehtii tasa-arvonäkökulmasta keskusteluissaan ja toimintansa suunnittelussa. Toimeksiannon mukaisesti on pyrittävä naisten ja miesten väliseen tasapainoon, vaikka naisia onkin merkittävä enemmistö. Lasten ja nuorten näkökulman sisällyttämisen uutta mallia tullaan kehittämään NVC:ssä yhteistyössä yhteistyöneuvoston ja vammaisten lasten ja nuorten pohjoismaisen asiantuntijaryhmän kanssa. Tietoa vammaisten lasten ja nuorten osallisuuden edistämiseksi kootaan hanketoiminnasta saatujen hyvien esimerkkien kautta. Vammaisia nuoria, usein järjestöjen edustajia, kutsutaan asiantuntijoiksi ja puhujiksi kokouksiin ja konferensseihin ja eri hankeryhmiin. Lasten ja nuorten osallisuutta käsittelevässä hankkeessa kehitetty strategia perustuu julkaisuun *Are you wearing the right glasses?* Siinä on neuvoja lasten ja nuorten äänen huomioimiseen eri yhteyksissä. Vammaisia nuoria osallistetaan hanketoimintaan suurimmassa osassa toimintasuunnitelman toimia.

Tasa-arvonäkökulma sisällytetään toimintasuunnitelman toimiin siten, että hankkeissa analysoidaan eri vammaisryhmiin kuuluvien naisten, miesten, tyttöjen ja poikien välisiä eroja. Miesten ja naisten lukumäärän tasapainoon pyritään asiantuntija- ja hankeryhmissä sekä seminaarien puhujien, erilaisten asiantuntijoiden ja edustajien valinnoissa.

3.3.5 EU ja kansainvälinen yhteistyö

Pohjoismaista vammaisalan yhteistyötä leimaa kansainvälisyys, muun muassa YK:n yleisoikeuksien sopimusten ja Agenda 2030:n sekä EU:n esteettömyyttä ja oikeuksia koskevan politiikan kautta.

Pohjoismailla on yhteisiä haasteita ja usein hyötyä yhteistyöstä asioissa, jotka koskevat kansainvälistä yhteistyötä sekä EU:ta ja Euroopan neuvostoa. Pohjoismailla on myös paljon opittavaa muilta mailta ja alueilta. Muut maat ovat myös hyvin kiinnostuneita pohjoismaisista malleista, esteettömyyttä ja osallistamista koskevista ratkaisuista ja tiedosta. NVC on vuosina 2018–2019 osallistunut moneen kansainväliseen tapahtumaan. Vuonna 2018 järjestettiin Brysselissä kaksi kokousta vammaisalan yhteistyöstä Pohjoismaiden ja muun Euroopan välillä osana pohjoismaisen yhteistyön profilointia EU:ssa. NVC toteutti kokoukset hankkeen *A Nordic region for all* puitteissa. Hanke toteutettiin yhteistyössä Ruotsin osallistamisviranomaisen (*Myndigheten för delaktighet*), Norjan lapsi-, nuoriso- ja perheasioiden viraston (*Bufdir*), Suomen vammaisfoorumin sekä Brysselin Pohjoismaiden neuvoston toimiston kanssa. Yhteistyön jatkamista kohtaan oli selkeää kiinnostusta useilla osa-alueilla, kuten tilastot ja poliittiseen järjestelmään osallistaminen.

NVC on vuosina 2018–2019 osallistunut aktiivisesti kansainväliseen johtajaverkostoon *International Initiative for Disability Leadership (IIDL)*. IIDL on 10 maan sektorienvälinen vammaisalan johtajien verkosto. Ruotsi oli Pohjoismaiden ministerineuvoston puheenjohtajakaudellaan 2018 myös IIDL:n puheenjohtaja, ja otti silloin aktiivisesti pohjoismaisen näkökulman mukaan työhön. NVC ja

yhteistyöneuvosto olivat mukana johtajaverkoston kokouksessa 2018 Tukholmassa sekä suunnittelemassa ja toteuttamassa vuoden 2019 Washingtonin kokousta. Johtoryhmä toivoi muun muassa pohjoismaisen paneelin järjestämistä.

Kesäkuussa 2019 NVC antoi tietoa ja projektiohjausta Pohjoismaiden ministerineuvoston ja Ruotsin pohjoismaiselle oheistapahtumalle, joka järjestettiin CRPD:n osapuolten välisen kokouksen yhteydessä. Aiheena oli *No children shall be left behind – experiences and good practice in inclusive education*. Tapahtuman järjestäjiä olivat myös UNICEF ja Maailmanpankki, ja yhteistyössä Leonard Cheshire -rahaston kanssa nuoret vammaisliikkeen edustajat Filippiineiltä ja Keniasta osallistuivat tapahtumaan.

NVC antaa pohjoismaisen näkökulman ja pohjoismaisia menetelmiä sekä valvoo kansainvälisiä aloitteita *Deafblind Internationalin (Dbi)* hallituksen työn kautta ja osallistumalla Dbi:n maailmankonferenssiin. Vuoden 2019 maailmankonferenssissa esiteltiin muun muassa NVC:n taktiilia kieltä koskeva kirja: *If you can see it, you can support it*. Teoksesta oltiin hyvin kiinnostuneita.

Vammaisuus sisältyy Pohjoismaiden ja Baltian maiden väliseen sosiaalialan yhteistyöhankkeeseen, ja NVC on osallistunut yhteistyöhön. Tätä taustaa vasten on suunniteltu pohjoismaisen yhteistyön seminaaria vuoden 2019 syyspuolelle. Lisäksi Baltian maat ovat mukana useissa toimintasuunnitelman toimissa.

4. Tulokset

Pohjoismainen hyvinvointikeskus on edesauttanut pohjoismaista tiedon- ja kokemustenvaihtoa hanketoiminnan, tiedonkeruun ja tiedon työstämisen sekä verkostotyön edistämisen kautta useilla osa-alueilla. Uusi verkkosivusto antaa entistä enemmän mahdollisuuksia löytää tietoa ja verkostoja, varsinkin CRPD:n toteuttamista ajatellen.

Yhteistyöneuvosto on toteuttanut työtään toimeksiantonsa mukaisesti ja edesauttanut toimintasuunnitelman toimien kehittämistä ja käynnistämistä. Yhteistyöneuvosto on myös edistänyt Ruotsin ja Islannin puheenjohtajakausiensa tavoitteita ja priorisoituja alueita sekä tehnyt useita omia aloitteita. Jäsenet ovat järjestäytyneet eturyhmiin, jotka liittyvät toimintasuunnitelmissa oleviin toimiin. Lähes kaikki toimintasuunnitelman toimet on käynnistetty. Toimet rahoitetaan ja toteutetaan suurelta osin sosiaali- ja terveysalan virkamieskomitean (ÄK-S) varoin. Edelliseen toimintasuunnitelmaan (2015–2017), verrattuna muut sektorit kuitenkin vievät eteenpäin ja rahoittavat entistä useampia toimia, ja käynnissä oleva hanketoiminta on paljon laajempaa kuin ennen.

Vammaisuutta koskeva tietoisuus ja näkyvyys ovat lisääntyneet. Ministerineuvoston sisäinen työ osallistavammaksi organisaatioksi on virallistettu verkoston ja uuden poliittisen asiakirjan avulla. Vammaisnäkökulman sisällyttämistä ministerineuvoston toimintaan koskeva seuranta vuonna 2019 osoittaa, että useimpien politiikan alojen ohjausasiakirjoissa mainitaan vammaiset henkilöt, esteettömyys tai osallistaminen, ja/tai ne rahoittavat toimintaa, jolla pyritään vammaisten henkilöiden osallistamiseen.

Ministerineuvoston verkkosivuilla norden.org vammaisala on nyt erillinen yhteistyöalue. Tämä on myönteistä kehitystä, jota voidaan vahvistaa jatkuvuudella, tukitoiminnoille myönnettävillä resursseilla sekä siten, että jo käynnistetyt hyvät tavoitteet ja hyvä toiminta jatkuvat.

Yksi vammaisnäkökulman sisällyttämisen kehitysalueista on se, että otetaan järjestelmällisemmin mukaan vammaisia henkilöitä ja vammaisten edustajia keskeisistä organisaatioista toiminnan suunnitteluun, toteuttamiseen ja arvioimiseen.

Liite 1 Yhteistyöneuvoston toimeksianto

Liite 2 Vammaisalan pohjoismaisen yhteistyön toimintasuunnitelma 2018–2020

<https://www.norden.org/fi/publication/vammaisalan-pohjoismaisen-yhteistyon-toimintasuunnitelma-2018-2022>

Liite 3 Vammaisnäkökulman sisällyttäminen Pohjoismaiden ministerineuvoston toimintaan 2019